

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ

ДРЖАВНО-ЦРКВЕНО ПРАВО

**Зборник реферата са
Међународног научног скупа**

УРЕДНИЦИ:

**Проф. др Велибор Џомић
Доц. др Зоран Вуковић**

КРАГУЈЕВАЦ, 2023.

"ДРЖАВНО-ЦРКВЕНО ПРАВО"

Зборник реферата по позиву са Међународног научног скупа одржаног 16. септембра 2023. године на Правном факултету у Крагујевцу.

Међународни научни одбор:

Проф. др Ненад Ђурђевић, протојереј ставрофор др Велибор Џомић, доц. др Зоран Вуковић, проф. др Жељко Бартуловић, проф. др Џевад Дрино, архимандрит Наум Милковић, проф. др Алексиос Панагопулос, протојереј ставрофор проф. др Живојин Јаковљевић, архимандрит Никифор Миловић, проф. др Волфганг Рорбах.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке
Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац
телефон: (034) 306 513, 306 504
телефакс: (034) 306 540
е-пошта: faculty@jura.kg.ac.rs
веб: <http://.jura.kg.ac.rs>

РЕЦЕНЗЕНТИ Проф. др Ненад Ђурђевић
Проф. др Јелена Вучковић
Доц. др Драгана Ћорић

ЗА ИЗДАВАЧА: Проф. др Снежана Соковић

УРЕДНИЦИ: Доц. др Зоран Вуковић
Др Велибор Џомић

ШТАМПА: Дуга, Крагујевац

ТИРАЖ: 150
ISBN 978-86-7623-130-0

Штампање Зборника радова подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

*Др Милош Станић, виши научни сарадник
Института за упоредно право у Београду*

УДК: 342.511:2

DOI: 10.46793/DCP23.231S

ДОЗВОЉЕНОСТ УНОШЕЊА РЕЛИГИЈСКИХ ЕЛЕМЕНАТА У СЕКУЛАРНУ ЗАКЛЕТВУ ШЕФА ДРЖАВЕ*

***Сажетак:** У свету, као и у Европи, постоји неколико модела односа између држава и религијских заједница. Ипак, без обзира на примењени модел односа, постоји једна нит, можда мало и неприметна, која од Старог века, па до савременог доба, спаја поједине државе и религију. То је установа заклетве са религијским елементима чији текст изговарају носиоци највиших државних функција, приликом ступања на дужност. Право се мењало кроз векове, али и поред свих промена, она је опстала, те постоји и у савременим европским државама које у својим уставима предвиђају одвојеност државе и религије. Прво питање које се намеће јесте: Због чега се заклетва одржала кроз векове, наставивши да постоји све до савремених правних система? Одговор на ово питање подстиче постављање још једног питања: Која је њена функција у савременим правним системима европских држава? Затим, ваљало би испитати на који начин се у данашње време усаглашава принцип секуларности државе, са оваквим видом заклетве, односно, начин на који се објашњава постојање овакве заклетве уз прокламовану слободу вероисповести? На крају, требало би и да се пружи одговор на питање, да ли је дозвољено да председник сам „уметне” некакав религијски елемент током полагања заклетве? Како бисмо правилно истражили ову проблематику, која често измиче оку истраживача, неопходно је да се истражи низ посебних и повезаних питања. Прво, потребно је истражити појам и значај саме заклетве. Друго, моделе односа држава и верских заједница. Треће, питање националног и уставног идентитета. Четврто, неопходно је пружити одговарајуће упоредноправне примере, а како би се, као пето, понудили одговарајући закључци. Закључује се, а имајући у виду, пре свега, функцију заклетве, да је дозвољено „додавање“ одређених елемената, који служе само додатном оснаживању функције*

* Рад је настао као резултат истраживања аутора у Институту за упоредно право, и финансиран је од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години (евиденциони број: 451-03-47/2023-01/200049 од 3. 2. 2023).

заклетве у оквиру правног поретка и уставног идентитета државе. У том смислу ће бити и структуриран овај рад.

Кључне речи: *заклетва са религиозним елементима, европске државе, секуларност државе, слобода вероисповести, Европски суд за људска права*

1. Значај религије

Човекова егзистенција нераскидиво је повезана са религијом, која прожима све сфере живота. У складу са тим, она има свој дубљи друштвени контекст, утичући на друштвени систем, културе и цивилизације, али и надживљавајући одређена друштва и државе. Дакле, она никада не може да буде, искључиво сведена на приватност, нити је индивидуална,¹ већ се у највећем броју случајева мора посматрати са ширином погледа. На теоријском нивоу се отвара расправа о томе какву би улогу у друштву требало да има религија, а посебно у односу на право. Однос религије и права је такве природе да многи антрополози спроводе истраживања са циљем доказивања како су прве правне норме проистекле управо из религијских забрана. У сваком случају, чини се да су у људској историји религија и право нераздвојно повезани, јер и „када је право почело да се више везује за државу и да из ње извире, религија је још увек представљала важан ослонац недовољно јаком и организованом државном апарату: кроз запрећење религијским санкцијама обезбеђивало се поштовање правних норми које он сам прописује, а није у стању да их ефикасно спроводи. Бројни закони Старог века, али и они каснији, најчешће су се, на самом почетку текста, позивали на божанско порекло, вољу, инспирацију или диктат, придајући целокупном праву религијски карактер. Тенденција везивања права за религију се протеже све до модерних законодавстава, све до неуспелог Устава Европске уније, у чијем се припремању до последњег часа водила жестока борба хоће ли и он у преамбули садржити одредбу са инвокацијом Бога“.²

Дакле, будући да је део јавне сфере, религија се неминовно сусреће са државом и њеним правним поретком и требало би да се истакне како је историја великог броја правних институција прожета утицајем религије, или представља покушај њеног истискивања из државе и правног поретка.³ У том смислу, специфичан је и однос заклетви са религијским елементима шефа државе, а у контексту схватања о односу религије и државе у оквиру савремених европских

¹ Ђурић В., *Религија и уставни идентитет*, Београд, 2017, стр. 229

² Станић, М., Ђорђевић, М., *Додир религије и секуларне државе-заклетва са религијским елементима председника и чланова парламената на примеру европских држава*, Београд, 2015, стр. 743- 745

³ Ђурић, В., *Уставноправни модели односа између државе и црква и верских заједница у Европи*, Бања Лука, 2011, стр. 140

држава. Посебан је фокус стављен на одговор на неколико повезаних питања. Прво питање које се намеће односи се на чињеницу да се заклетва одржала кроз векове, наставивши да постоји све до савремених правних система? Одговор на ово питање подстиче постављање још једног питања. Која је њена функција у савременим правним системима европских држава? Ваљало би испитати на који начин се у данашње време усаглашава принцип секуларности државе, са оваквим видом заклетве, односно, начин на који се објашњава постојање овакве заклетве уз прокламовану слободу вероисповести? На крају, требало би и да се пружи одговор на питање, да ли је дозвољено да председник сам „уметне” некакав религијски елемент током полагања заклетве? Како бисмо правилно истражили ту занимљиву проблематику, која често измиче оку истраживача, неопходно је да се истражи низ посебних и повезаних питања. Прво, потребно је истражити појам и значај саме заклетве. Друго, моделе односа држава и верских заједница. Треће, питање националног и уставног идентитета. Четврто, неопходно је пружити одговарајуће упоредноправне примере, а како би се, као пето, понудили одговарајући закључци. У том смислу ће бити и структуриран овај рад.

2. О заклетви

Заклетва у правним системима постоји већ вековима. Тврди се да су се „последњи, али и најупорнији трагови непосредног религијског утицаја на правне системе сачували у установи заклетве. Она је осведочена од времена првих кодификација у оријенталним правима“;⁴ те се преко кодификација из Старог и Средњег века, одржала све до модерних права и постоји са својим религијским елементима и у најсекуларнијим државама.⁵ Поставља се питање, због чега је таква заклетва опстала упркос бројним преображајима права кроз векове? На њега не може да се одговори, без претходног дефинисања самог појма заклетве.

Заклетву је могуће дефинисати као „свечано обраћање Богу које тиме потврђује истинитост изјаве или озбиљност обећања, заједно са претњом божанском пресудом у случају неистините изјаве или кршења датог обећања“.⁶ Постоји више врста заклетви,⁷ а за потребе овог рада можемо их поделити у две велике групе. Прву чини доказна или асерторна заклетва док другу чини промисорна или заклетва лојалности. Доказну или асерторну заклетву полаже сведок пре свега у судском поступку, а када је дата, она представља гаранцију

⁴ Аврамовић, С., *Религија и право – заклетва у античком грчком судском поступку*, Нови Сад, 2011, стр. 22-23.

⁵ Исто.

⁶ *American Peoples Encyclopedia* 1956, према, Keskel K., *The Oath of Office, A Historical Guide to Moral Leadership*, Montgomery, 2002, стр. 48.

⁷ В. Аврамовић, С., *нав. чланак*; Jonassen, F. B., *So Help Me?: Religious Expression and Artifacts in the Oath of Office and the Courtroom Oath*, New York, 2014, стр. 310-311.

истинитог исказа сведока.⁸ Промисорном или заклетвом лојалности лице пре ступања на функцију обећава да ће функцију вршити по свом најбољем знању и умећу и да ће у потпуности бити посвећен вршењу функције на коју је изабран. Приликом давања овакве заклетве често се обећава лојалност неком лицу, држави, документу, идеалу, или религији. Када се узме у обзир наведена подела, заклетва коју полажу носиоци највиших функција државне власти пре ступања на дужност је промисорна или заклетва лојалности.⁹

Уколико пажљиво погледамо наведену дефиницију заклетве, уочићемо два елемента која садржи религиозна заклетва. Први елемент је обраћање Богу, односно Боговима, а само такво обраћање потврђује озбиљност датог обећања, односно безусловну намеру да се оно испуни. Други елемент је постојање претње божанском пресудом у случају неиспуњавања преузетих обавеза. Када се мало пажљивије погледа може да се закључи да религиозна заклетва има сличну структуру као правна норма. Међутим, постоји једна битна разлика. Када је реч о правној норми, санкцију примењује држава, односно државни апарат принуде, док би са друге стране, код религиозне заклетве санкцију требало да изврши ауторитет изван државе. Разуме се, претња оваквом санкцијом требало би да има посве другачија дејства на религиозног у односу на нерелигиозног човека. У Старом веку „када је право почело да се више везује за државу и да из ње извире, религија је још увек представљала важан ослонац недовољно јаком и организованом државном апарату: кроз запрећење религијским санкцијама обезбеђивало се поштовање правних норми које он сам прописује, а није у стању да их ефикасно спроводи“.¹⁰ У савременим државама то није случај, али је религиозна заклетва, ипак опстала. Фокус нашег истраживања ће бити европске земље, а тражићемо одговор на следећа питања: да ли у европским земљама постоји ова форма заклетве, а када је реч о председницима и на који начин је таква форма помирена са слободом вероисповести која је предвиђена у уставима многих европских држава? Како бисмо одговорили на ова питања, прво морамо да се осврнемо на однос савремених држава и црква.

3. Модели односа државе и религијских заједница¹¹

Сумарно гледано, државе имају различите политике према религијама, а у неким државама се тврди да их уопште немају. У неким државама се чини да

⁸ В. Миловић, М., *Заклетва у Законнику о кривичном поступку*, Београд, 2002.

⁹ В. Jonassen, F. В., *нав. чланак*, 310-311

¹⁰ Аврамовић, С., *нав. чланак*, стр. 22.

¹¹ Видети више о томе у Џомић, В., *Уставно-правни системи односа државе са црквама и верским заједницама у модерној државности*, Ниш, 2012; Марковић, В., *Појам секуларности-историјски, правни и аксиолошко-етимолошки аспекти*, Београд, 2020; Марковић, В., *О јавним овлашћењима црква и верских заједница у светлу Митровданског устава и Закона о црквама и верским заједницама*, Београд, 2022.

религија њима доминира, док у другим држава доминира религијом. Остале су секуларне и одвојене су од религије. Разуме се да се ови односи мењају током времена. Неке државе којима је религија доминирала могу да постану строго секуларне и обрнуто.¹² Начелно, „односи између верских заједница и државе могу бити засновани на ставу преплитања и ставу раставе. У оквиру ових начелних опредељења јављају се различити системи односа који варирају од умерених ка екстремним. Тако су на ставу преплитања засновани системи теократске државе, државне цркве и милета, док се став раставе испољава у облику агресивног секуларизма, строге одвојености и кооперативне одвојености између верских заједница и државе.“¹³ Упоредно гледано, у европским земљама нема једнообразног модела односа између државе и цркава и верских заједница,¹⁴ те „постоје различити видови односа између државе и цркава и верских заједница. Они се крећу у широком луку, од релативно стриктне одвојености државе и цркава и верских заједница, али без изостанка веза и подршке, што је присутно у Француској и Холандији, до постојања државних цркава, или доминантних религија, као што је то случај у Уједињеном Краљевству, Данској и Финској.“¹⁵ Следеће је питање, шта конкретно обухвата принцип одвојености, односно да ли подразумева апсолутну и стриктну баријеру између државе и верских заједница, потпуну неутралност, немешање и изолованост једних од других, високи бедем раздвајања или дозвољава позитивну, конструктивну сарадњу у пословима од заједничког интереса? Као одговор, могло би се рећи да је у већини европских правних система доминантна идеја одвојености државе и верских заједница, али таква која подразумева њихову међусобну везу и сарадњу. Вели се да је „у целокупној Европској унији сарадња између државе и верских заједница правило... Кооперација је данас кључни појам¹⁶ у односима између цркве и државе у државама Европске уније, а после пада комунистичког режима, у целој Европи“.¹⁷

Дакле, одвојеност државе и цркве не подразумева, сама по себи, стриктну неутралност и раздвојеност компетенција, већ укључује и тзв. кооперативну одвојеност, модел све распрострањенији широм Европе (Немачка, Аустрија, Белгија, Шпанија, итд.), у коме се државно и црквено законодавство и

¹² Тропер, М., *Sovereignty and laicite*, New York, 2009, стр. 2561.

¹³ Маринковић, Т., *Прилог за јавну расправу о уставности Закона о црквама и верским заједницама*, Београд, 2011, стр. 377.

¹⁴ Ђурић, В., *Ус...*, стр. 143.

¹⁵ Ђурић, В., *Законско уређивање правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији*, http://ricl.iup.rs/1230/1/Sveske_za_javno_pravo_broj_13_43-55.pdf, стр. 4, приступ 30.07.2023.

¹⁶ Станић, М., Ђорђевић, М., *нав. чланак*, стр. 744.

¹⁷ Ferrari, S., *The Pattern of Church and State Relations in Western Europe*, Maryland 2001, стр. 59–60, према, Аврамовић, С., *нав. чланак*, стр. 296.

активности вишеструко преплићу и допуњују.¹⁸ У складу са тим, многи су уставотворци уважили шири друштвени значај реалног међусобног утицаја између државне власти и религијских организација.¹⁹ Преовлађујућа идеја одвојености државе и верских заједница²⁰ данас подразумева њихове међусобне односе и садејство, што је у Европи нарочито присутно након слома реалсоцијализма.²¹

Важно је подсетити се и на недореченост појма секуларне државе. Иако тако не изгледа на први поглед, ове државе карактеришу различити облици сарадње политичких и верских заједница које функционишу одвојено једна од друге.²² Секуларизација се може посматрати као затварање религије искључиво у црквене институције ван јавног живота, уз немешање у однос цркве и грађана чије је право на вероисповест загарантовано. Међутим чини се да је такво мишљење погрешно, јер секуларизам се састоји у одвајању државе од религије, али нема за циљ да искључи религију из друштва, већ напротив, он подстиче да се религија третира као и други елементи друштва. Чињеница да држава води дијалог са црквама, ни на који начин није у супротности са секуларизмом, већ напротив, секуларизам је одувек замишљен као инструмент мирне, усмерен на сарадњу цркве и државе за добробит свих.²³ У вези са тим, наводи се да „секуларна држава није непријатељски настројена према религијама. Секуларна држава не проглашава било коју религију као исправну или не промовише учења било које религије, а свакако не установљава неку званичну религију под својом јурисдикцијом. Држава нема потребе да се потпуно одвоји од религије“.²⁴ Другим речима, непризнавање или неприхватање цркве од стране државе не подразумева да држава нема или не жели да има односе са религијама.²⁵ Са друге стране, у Европи, чак и кад се установљава државна религија, то је формалног, церемонијалног карактера и нема утицаја на јавни живот, јер остале верске заједнице нису дискриминисане.²⁶ У том смислу,

¹⁸ Исто.

¹⁹ Петров, В., Микић, В., *Начело лаицитета у савременој уставности*, Београд – Будва, 2015, стр. 637.

²⁰ Симовић, Д., *Европски уставни модели односа државе и цркве*, Београд – Будва, 2015, стр. 723.

²¹ Ferrari, S., *The Pattern of Church and State Relations in Western Europe*, Fides et Libertas, The Journal of the International Religious Liberty Association, Silver Spring, Maryland 2001, стр. 59–60, према: Аврамовић, С., стр. 296; Петров, В., Станић, М., *Религијски елементи у преамбулама устава : са посебним освртом на европске земље*, Београд, 2019, стр. 341-342.

²² Sobczyk, P., Poniatowski, M., *Summary*, Budapest, Miskolc, 2021, стр. 276

²³ Николић, О., *Држава, црква и слобода вероисповести*, Београд, 2022, стр. 26

²⁴ Blackford, R., *Freedom of Religion and the Secular State*, Malden, Oxford, Chichester, 2012., стр. 57; Станић, М., Ђорђевић, М., *нав. чланак*, стр. 745.

²⁵ Николић, О., *нав. дело*, стр. 25.

²⁶ Симовић, Д., *нав. чланак*, стр. 723.

можемо да се осврнемо на пример Грчке, где се Уставом од 1975. године установљава да је Источно православна црква Христа преовлађујућа религија у држави, и да она представља посебан интерес за државу, али да се води рачуна да се не угрози једнакост осталих цркава. Појмом преовлађујуће религије се утврђује да је православна вера званична државна религија у Грчкој, али то не претпоставља да је она доминантнија у односу на друге вероисповести.²⁷ Као и у другим државама, однос између државе и цркве у Грчкој резултат је посебног историјског развоја. Наиме, од стицања независности 1831. године у Грчкој је започело развијање посебног модела односа између државе и цркве који је резултирао постојањем снажних веза између државе и Православне цркве. Важећи грчки Устав од 1975. године прихвата такав модел.²⁸ Посебан третман који држава пружа Грчкој православној цркви није усмерен према индивидуама и стога је, према неким ауторима у складу са начелом једнакости, јер би у противном такав третман значио дискриминацију грчких грађана на основу вероисповести. Иако је православна вера преовлађујућа у Грчкој, а Православна црква у доминантном положају, одређене повластице уживају и остале цркве и верске заједнице.²⁹

4. Питање идентитета

Каже се да је „религија нераскидиво повезана са континуитетом као једним од аспеката уставног идентитета државе“.³⁰ Појам идентитета може се дефинисати као скуп значења које неко лице или групу чине посебном, односно различитом у односу на неко друго лице или групу. Он може постојати на културном, верском, језичком, економском, територијалном, политичком, друштвеном, те на бројним другим нивоима, који заједно могу чинити идентитет одређене државе. Неки аутори тврде како је развој националног идентитета заправо последица бурних догађаја између 15. и 19. века када су током стварања модерних нација и држава грађени културни, друштвени и духовни идентитети који су их обележавали и разликовали од других.³¹

У савремено доба у правној науци у контексту националног идентитета као правна категорија, посебну пажњу побуђује уставни идентитет, јер ако се нација схвати као доносилац устава, онда се концепт националног идентитета везује и трансформише у концепт уставног идентитета.³² Другим речима, поменути национални идентитет се оваплоћује кроз тзв. основне уставне и

²⁷ Николић, О., *нав. дело*, стр. 22.

²⁸ Ђурић, В., *Ус...*, стр. 147.

²⁹ *Исто*, стр. 148.

³⁰ Ђурић, В., *Ре...*, стр. 234.

³¹ Иљић, Ј., *Боја и симболика на застави као визуелни идентитет земље*, Осиејек, 2015, стр. 4.

³² Ђурић, В., *Ре...*, стр. 230-233.

политичке структуре, пошто је неодвојиво са њима повезан, па национални идентитет у овом смислу заправо значи уставни идентитет држава.³³³⁴

Уставни идентитет и његово ширење логична је последица притиска који су на националне уставе извршили глобализација и европеизација,³⁵ те је то својеврсна противтежа у одбрани виталних националних уставноправних вредности. Он је као такав растегљив појам, и од саме државе зависи које све вредности он обухвата, а најчешће је уставни суд тај који одређује шта све потпада под уставни идентитет.³⁶ Основни, проблем са концептом уставног идентитета је што је он оспораван и недовољно одређен, како у теорији, тако и у пракси.³⁷ Временски гледано, уставни идентитет неке земље, истина, потиче из прошлости, али садржи обавезе, пројекције и погледе који се тичу будућности. Односно, елементи уставног идентитета нису уклесани у камен, већ се непрестано развијају.³⁸ То значи да уставни идентитет није фиксиран, већ променљив,³⁹ растегљив појам,⁴⁰ пре свега узимајући у обзир временску димензију. Проблем је и што уставни текстови имају сасвим ограничен потенцијал за пружање информација о уставном идентитету, те до садржине конкретног уставног идентитета можемо доћи тумачењем уставног текста, уз разумевање и познавање обичаја и политичке културе дате заједнице, пошто његов садржај зависи од уставних принципа отеловљених кроз њену политичку културу.⁴¹ Стога текст устава често остаје исти, али се његова тумачења могу разликовати. Разуме се, она могу ићи у два смера. У првом, тумачење остаје врло блиско дословном тексту, односно језичко, и у принципу не мења бит конкретног устава. У другом оно, пак, може бити креативно, дајући сасвим ново значење уставу.⁴² Све ово значи да је увек неопходно одредити о чијем

³³ Blagojević, A., *Procedures Regarding National Identity Clause in the National Constitutional Court's and the CJEU's Case-Law*, Осиејек, 2017, стр. 210.

³⁴ Станић, М., *Укратко о уставном идентитету као мосту сарадње Европског суда правде и националних уставних судова држава чланица*, Крагујевац, 2021, стр. 62.

³⁵ Reestman, J.-H., *The Franco-German Constitutional Divide: Reflection on National and Constitutional Identity*, Cambridge, Amsterdam, 2009, стр. 384.

³⁶ Станић, М., *Предмети Тарико као вид компромиса Европског суда правде и италијанског Уставног суда*, Београд, 2022, стр. 178.

³⁷ Kovács, K., *The Rise of an Ethnocultural Constitutional Identity in the Jurisprudence of the East Central European Courts*, Frankfurt am Main, 2017, 1706; Preshova D., *Battleground or Meeting Point? Respect for National Identities in the European Union – Article 4 (2) of the Treaty on European Union*, Загреб, 2012, стр. 279.

³⁸ Drinóczi, T., *Constitutional Identity in Europe: The Identity of the Constitution. A Regional Approach*, Frankfurt am Main, 2020, стр. 115.

³⁹ Son, B. N., *Globalization of Constitutional Identity*, Washington, 2017, стр. 470.

⁴⁰ Ђорђевић, Љ., *Контрола уставности правних аката Европске уније*, Ниш, 2013, стр. 299.

⁴¹ Kovács, K., *нав. чланак*, стр. 1720.

⁴² Corrias, L., *Populism in a Constitutional Key: Constituent Power, Popular Sovereignty and Constitutional Identity*, Cambridge, Amsterdam, 2016, стр. 22; Станић, М., *Ук...*, стр. 63.

уставном идентитету говоримо, зашто говоримо о том⁴³ одређеном идентитету, које су његове компоненте,⁴⁴ те тек након правилног одређивања ових компоненти одредити и правилну садржину уставног идентитета.⁴⁵

Сумарно гледано, чини нам се да је адекватна дефиниција која одређује "уставни идентитет као уставне идеје и принципе фундаменталне за уставни систем. Прво, односи се на уставне идеје и принципе који постоје на основном нивоу, друго, уставни идентитет је уставни у смислу да се односи на дубоке идеје које се односе на природу устава, уставну структуру, уставна права и социјално-економске уставне принципе који подупиру свакодневне уставне праксе, које су обично кодификоване у уставном тексту. Треће, уставни идентитет је идентитарни у смислу да уставне идеје и принципи представљају уверења о дугорочним циљевима, тежњама и одређењима која чине суштину уставног права у некој држави."⁴⁶

5. Заклетве са религијским елементима у европским државама

Када је реч о заклетви председника Аустрије, решење је такво да он полаже пре ступања на дужност заклетву у којој нису садржани било какви религијски елементи. Текст заклетве председника Републике је следећи:

„Свечано обећавам да ћу верно поштовати Устав и све законе Републике и да ћу обављати своју дужност по свом најбољем знању и уверењу.“

Међутим, уколико то жели председник може да дода и религијски део.⁴⁷

У Грчкој, Уставом се предвиђа да ће председник пре ступања на дужност положити заклетву, чији је текст предвиђен Уставом и гласи:

„Кунем се у име истобитне и недељиве Свете тројице да ћу се придржавати Устава и закона, да ћу се бринути за њихово верно поштовање, да ћу бранити државну независност и територијални интегритет земље, да ћу штитити права и слободе Грка и да ћу служити општем интересу и напретку грчког народа.“⁴⁸

⁴³ Станић, М., *Пр...*, стр. 180.

⁴⁴ Dębczy, T., *нав. чланак*, стр. 114.

⁴⁵ Станић, М., *Пр...*, стр. 181.

⁴⁶ Станић, М., *Ук...*, стр. 64; Станић М., *Предмети Тарико као вид компромиса Европског суда правде и италијанског Уставног суда*, у: Увод у право Италије, Београд, 2022, стр. 179; Son, V. N., *Gl...*, стр. 469.

⁴⁷ В. Чл. 62. Устава Аустрије, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013.pdf, приступ 29.08.2023.

⁴⁸ В. чл. 33. Устава Грчке, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008.pdf, приступ 29.08.2023.

У Ирској председник приликом ступања на дужност полаже заклетву са религијским елементима на дужност, а текст заклетве гласи:

„У присуству свемогућег Бога свечано и искрено обећавам и изјављујем да ћу поштовати Устав Ирске и њене законе, да ћу испуњавати своје дужности верно и савесно у складу са Уставом и законима и да ћу ставити све моје способности на услугу и добробит народа Ирске. Нека ме Бог води и одржи ме.“⁴⁹

Устав Пољске гарантује да ће цркве и остале верске заједнице имати једнака права, а свакоме се гарантује слобода вероисповести.⁵⁰ Такође, у преамбули се помиње Бог.⁵¹ Када је реч о заклетви председника Републике, пре ступања на дужност изговара свечани текст који не садржи било какве религиозне елементе. Председник Пољске изговара следећи текст:

„Заклињем се да ћу бити веран одредбама Устава, да ћу чувати достојанство нације, независност и безбедност државе, као и да ће добро отаџбине и просперитет њених грађана заувек остати моја врховна обавеза.“

Међутим, уколико то жели председник може да дода реченицу: „Тако ми Бог помогао“.⁵²

У Румунији је Уставом забрањена било каква дискриминација због нечијих верских уверења. Прописује се и да нико не може бити приморан да прихвати неку религију која је у супротности са његовим уверењима. Председник Румуније полаже заклетву која се завршава речима:

„Свечано се заклињем да ћу посветити сву своју снагу и најбоље од мојих способности за духовно и материјално благостање румунског народа, да ћу се придржавати Устава и закона земље, да ћу бранити демократију, основна права и слободе мојих сународника, румунску сувереност, независност, јединство и територијални интегритет. Тако ми Бог помогао.“

Занимљиво је да се у Уставу Румуније не предвиђа могућност да председник приликом давања свечане изјаве изостави наведени део са религиозним елементима.⁵³

⁴⁹ В. чл. 12. Устава Ирске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019.pdf, приступ 29.08.2023.

⁵⁰ В. Чл. 25., 53. Устава Пољске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009.pdf, приступ 29.08.2023.

⁵¹ В. Преамбулу Устава Пољске.

⁵² В. Чл. 130. Устава Пољске

⁵³ В. Чл. 4, 29, 82. Устава Румуније, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003.pdf, приступ 29.08.2023.

Основним законом СР Немачке се штити слобода вероисповести, а чланом 33. је предвиђено да ће сви имати једнак приступ јавним функцијама, без обзира на њихова религијска уверења.⁵⁴ Основни закон као „једно од основних права гарантује право верске слободе, односно слободу веровања, слободу савести, слободу религиозних и филозофских убеђења, као и право свакога да упражњава своју религију без ометања“.⁵⁵ У погледу односа између државе и црква и верских заједница, као и у погледу њиховог правног статуса, немачки Основни закон у свему усваја решења садржана у Вајмарском уставу. Чланови Вајмарског устава којима је регулисана ова материја су постали интегрални део Основног закона. Вајмарски устав је садржавао одредбе о индивидуалној слободи вероисповести, установио је одвојеност државе и црква и изричито прописао да не постоји државна црква и зајамчио је слободу образовања верских удружења.⁵⁶ Председник изговара текст заклетве који гласи:

„Заклињем се да ћу посветити све своје напоре за добробит немачког народа, да ћу промовисати њихово благостање, штитити од сваке штете, подржати и бранити Основни закон и законе Федерације, обављати своје дужности савесно и праведно. Тако ми Бог помогао“.

Председнику је дата могућност да религиозне елементе, односно последњу реченицу изостави.⁵⁷

Уставом Хрватске је предвиђено да су све верске заједнице једнаке пред законом и да су одвојене од државе. Такође, верске заједнице су слободне, у складу са законом, да јавно обављају верске обреде, оснивају школе, факултете, друге заводе, социјалне и добротворне установе, те да управљају њима, а у својој делатности уживају заштиту и помоћ државе.⁵⁸ Председник Републике полаже заклетву, која гласи:

„Заклињем се својом чашићу да ћу дужност председника Републике Хрватске обављати савесно и одговорно, на добробит хрватског народа и свих хрватских држављана.

Као хрватски државни поглавар:

- држаћу се Устава и закона,

- бринути се за поштовање уставноправног поретка Републике Хрватске,

⁵⁴ В. Основни закон СР Немачке, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014.pdf, приступ 29.08.2023.

⁵⁵ Ђурић, В., *Слобода вероисповести у јуриспруденцији европских уставних судова*, Београд, 2012, стр. 8.

⁵⁶ В. *Исто*, стр. 8-9.

⁵⁷ В. Чл. 56. Основног закона СР Немачке.

⁵⁸ В. Чл. 41. Устава Хрватске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2013.pdf, приступ 29.08.2023.

- бдети над уредним и праведним деловањем свих тела државне власти,
- чувати независност, опстојност и јединственост државе Хрватске.
Тако ми Бог помогао“.⁵⁹

Иначе, у питању је једино спомињање Бога у неком позитивном пропису у Хрватској, те постоји мишљење да би ово решење ваљало преиспитати са становишта секуларне државе.⁶⁰

6. Уместо закључка

Судија Бонели из Европског суда за људска права је у свом издвојеном мишљењу истакао једном приликом да је унутар европске традиције, образовање укоренено, историјски, *између осталог*, у оквиру хришћанске традиције. Забраном те традиције и захтевом од државе да не следи плуралистичку, већ престрогу (прим. аут.) секуларистичку агенду, ризикује се упуштање у поље нетолеранције, што би било супротно вредностима Европске конвенције о људским правима и основним слободама.⁶¹ Дакле, лако је приметити да заклетве са религиозним речима постоје у различитим крајевима Европе. Видели смо да оне постоје у земљама које су биле некада део комунистичког блока, као и у западноевропским државама. Оно што је заједничко је то да оне постоје у европским државама, које су у највећем броју секуларне. Дакле, оваква заклетва опстаје у државама које не признају никакву религију као државну. Посве је логично да се председници обавезују да ће поштовати устав и правни поредак у целини. Уосталом, они врше државну функцију. Чини се да је управо њена функција допринела њеној постојаности. Она се не уклања из правног поретка, јер представља још једно средство да се обезбеди поштовање конкретног правног поретка и делање за добробит целе земље. Нарочито, добија на важности уколико се ради о држави у којој религија врши снажан утицај на свакодневни живот њених становника, без обзира на одвојеност државе и цркве. Може да се очекује да ће носилац неке јавне функције, а који је дубоко религиозан, свакако имати на уму дату заклетву приликом вршења своје функције. На њега ће она имати позитивно дејство и утицаће да своју функцију врши по свом најбољем знању и умећу, старајући се

⁵⁹ В. Чл. 49. Закона о избору председника Републике Хрватске, *Народне новине*, бр. 22/92, 42/92, 71/97, 69/04, 99/04, 44/06, 24/11, 128/14, доступно на <https://www.zakon.hr/z/358/Zakon-o-izboru-Predsjednika-Republike-Hrvatske>, приступ 29.08.2023.

⁶⁰ Врабец, С., *Верска права и слободе и секуларизација у контексту приступања Републике Хрватске Европској унији*, Загреб, 2014, стр. 557

⁶¹ Издвојено мишљење судије Бонелија у предмету пред Европским за људска права *Lautsi and others v. Italy*, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-104040&filename=001-104040.pdf>, 41, приступ 27.08.2023.

о општој добробити. Корист од тога ће имати цела држава. У складу са тим шеф државе би могао и да „уметне“ својевољно одређене елементе религиозног карактера у заклетву и да они не наруше прокламовану секуларност. Може се отићи и корак даље, те исто право признати и хипотетички гледано, и шефу државе који припада некој мањинској верској заједници, уколико је реч о религиозном човеку, кога ће такав елемент само додатно мотивисати да своју функцију обавља по свом најбољем знању и умећу. Стога, уколико се исправно схвати појам секуларизма, тј. какви односи у оквиру њега суштински постоје између држава и религија, јасно се намеће одговор да заклетва, са религиозним елементима, као *елемент традиције тих друштава, укоренењен и код грађана који су атеисти или припадају некој другој религиозној групи*, никако не може да наруши прокламовану секуларност. Уосталом, управо су и европске државе које секуларност прокламују и јамче и историјски настале на хришћанској традицији, као што то исправно примећује судија Бонели.

Литература

- Аврамовић, С., *Религија и право – заклетва у античком грчком судском поступку*, Нови Сад, 2011.
- Влагојевић, А., *Procedures Regarding National Identity Clause in the National Constitutional Court's and the CJEU's Case-Law*, Осиек, 2017.
- Врабец, С., *Верска права и слободе и секуларизација у контексту приступања Републике Хрватске Европској унији*, Загреб, 2014.
- Drinóczi, T., *Constitutional Identity in Europe: The Identity of the Constitution. A Regional Approach*, Frankfurt am Main, 2020.
- Ђорђевић, Ј., *Контрола уставности правних аката Европске уније*, Ниш, 2013.
- Ђурић, В., Законско уређивање правног положаја цркава и верских заједница у Републици Србији, http://ricl.iup.rs/1230/1/Sveske_za_javno_pravo_broj_13_43-55.pdf
- Ђурић, В., *Религија и уставни идентитет*, Београд, 2017.
- Ђурић, В., *Слобода вероисповести у јуриспруденцији европских уставних судова*, Београд, 2012.
- Ђурић, В., *Уставноправни модели односа између државе и цркава и верских заједница у Европи*, Бања Лука, 2011.
- Иљић, Ј., *Боја и симболика на застави као визуелни идентитет земље*, Осиек, 2015.
- Издвојено мишљење судије Бонелија у предмету пред Европским за људска права *Lautsi and others v. Italy*, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-104040&filename=001-104040.pdf>, 41, приступ 27.08.2023.
- Jonassen, F. V., *So Help Me?: Religious Expression and Artifacts in the Oath of Office and the Courtroom Oath*, New York, 2014.
- Keskel, K., *The Oath of Office, A Historical Guide to Moral Leadership*, Montgomery, 2002.
- Kovács, K., *The Rise of an Ethnocultural Constitutional Identity in the Jurisprudence of the East Central European Courts*, Frankfurt am Main, 2017.

- Марковић, В., *О јавним овлашћењима црква и верских заједница у светлу Митровданског устава и Закона о црквама и верским заједницама*, Београд, 2022.
- Марковић, В., *Појам секуларности-историјски, правни и аксиолошко-етимолошки аспекти*, Београд, 2020.
- Миловић, М., *Заклетва у Законнику о кривичном поступку*, Београд, 2002.
- Николић, О., *Држава, црква и слобода вероисповести*, Београд, 2022.
- Петров, В., Микић, В., *Начело лаицитета у савременој уставности*, Београд – Будва, 2015.
- Петров, В., Станић, М., *Религијски елементи у преамбулама устава : са посебним освртом на европске земље*, Београд, 2019.
- Preshova, D., *Battleground or Meeting Point? Respect for National Identities in the European Union – Article 4 (2) of the Treaty on European Union*, Загреб, 2012.
- Reestman, J-H., *The Franco-German Constitutional Divide: Reflection on National and Constitutional Identity*, Cambridge, Amsterdam, 2009.
- Симовић, Д., *Европски уставни модели односа државе и цркве*, Београд – Будва, 2015.
- Sobczyk, P., Poniatowski M., *Summary*, Budapest, Miskolc, 2021.
- Son, B. N., *Globalization of Constitutional Identity*, Washington, 2017.
- Станић, М., Ђорђевић, М., *Додир религије и секуларне државе-заклетва са религијским елементима председника и чланова парламената на примеру европских држава*, Београд, 2015.
- Станић, М., *Предмети Тарико као вид компромиса Европског суда правде и италијанског Уставног суда*, Београд, 2022.
- Станић, М., *Укратко о уставном идентитету као мосту сарадње Европског суда правде и националних уставних судова држава чланица*, Крагујевац, 2021.
- Troper, M., *Sovereignty and laicity*, New York, 2009.
- Џомић, В., *Уставно-правни системи односа државе са црквама и верским заједницама у модерној државности*, Ниш, 2012.

Правни извори

- Закон о избору председника Републике Хрватске, *Народне новине*, бр. 22/92, 42/92, 71/97, 69/04, 99/04, 44/06, 24/11, 128/14, доступно на <https://www.zakon.hr/z/358/Zakon-o-izboru-Predsjednika-Republike-Hrvatske>, приступ 29.08.2023.
- Основни закон СР Немачке, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Аустрије, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Грчке, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Ирске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Пољске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Румуније, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003.pdf, приступ 29.08.2023.
- Устав Хрватске, доступно на https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2013.pdf, приступ 29.08.2023.

*Miloš Stanić, Ph.D., Research Associate
Institute of Comparative Law, Belgrade*

ALLOWANCE OF INTRODUCING RELIGIOUS ELEMENTS INTO THE SECULAR OATH OF THE HEAD OF STATE

***Summary:** In the world, as well as in Europe, there are several models of relations between states and religious communities. Nevertheless, regardless of the applied model of relations, there is one thread, perhaps small and imperceptible, which from ancient to modern times unites individual states and religion. It is the institution of an oath with religious elements, the text of which is pronounced by the holders of the highest state positions, upon taking office. The laws have changed over the centuries, but despite all the changes, oath has survived, and it exists even in modern European countries, which in their constitutions provide for the separation of state and religion. The first question that arises is: Why has the oath been maintained throughout the centuries, and why it continues to exist in modern legal systems? The answer to this question prompts another question: What is its function in the modern legal systems of European countries? In the end, it should be examined in what way is the principle of the secularity of the state reconciled with this type of oath, that is, the way in which the existence of this oath is explained with the proclaimed freedom of religion? In the end, an answer should also be given to the question, is it allowed for the president himself to "insert" some kind of religious element during the swearing-in? In order to properly investigate this issue, which often escapes the attention of researchers, it is necessary to investigate a number of special and related questions. First, it is necessary to explore the concept and significance of the oath itself. Second, models of relations between states and religious communities. Third, the issue of national and constitutional identity. Fourth, it is necessary to provide the appropriate comparative law examples, and finally: to offer appropriate conclusions. It is to be concluded, bearing in mind, first of all, the function of the oath, that it is allowed to "add" certain elements, which only serve to further strengthen the function of the oath within the legal order and constitutional identity of the state.*

***Keywords:** oath with religious elements, European states, secularity of the state, freedom of religion, European Court of Human Rights*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

322(082)
348(497.11)(082)
342.731(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Државно-црквено право
(2023 ; Крагујевац)**

Државно-црквено право : [зборник реферата по позиву са
Међународног научног скупа одржаног 16. септембра 2023. године на
Правном факултету у Крагујевцу] / уредници Зоран Вуковић, Велибор
Џомић. - Крагујевац : Правни факултет Универзитета, 2023
(Крагујевац : Дуга). - VIII, 430 стр. ; 24 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7623-130-0

а) Црквено право -- Србија -- Зборници б) Црква -- Држава --
Зборници в) Слобода вероисповести -- Зборници

COBISS.SR-ID 132342025